

Валентина Козловцева

Одеський державний екологічний університет, Україна

ТИПОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ВАЖЕЛІВ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРОПРОМИСЛОВІЙ СФЕРІ

Valentya Kozlovtseva

Odesa State Environmental University, Ukraine

THE TYPOLOGY OF ORGANIZING, ECONOMIC AND INSTITUTIONAL FACTORS TO INTRODUCE THE CONCEPT OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRODUCTION IN AGROINDUSTRIAL SPHERE

The article represented actual condition of development of Ukrainian agroindustrial sphere. The models of anthropogenic activity in agroindustrial sphere were defined. The necessity of introduction of environmentally friendly production in Ukrainian agroindustrial sphere was grounded. Existing problems concerning introduction of environmentally friendly production concept in agroindustrial sphere was founded. We also defined prospects of agroindustrial sphere development in case of introduction of environmentally friendly production. Application of economic-organizing and institutional factors for introduction of environmentally friendly production concept in agroindustrial sphere was grounded. The typology of economic-organizing and institutional factors for introduction of environmentally friendly production conception in agroindustrial sphere was considered.

Key words: agroindustrial sphere, agroindustrial complex, environmentally friendly production, economic-organizing factors, institutional factors.

Актуальність теми дослідження. Геополітичне становище України в купі з кризовою проблематикою в межах її суверенітету, накладають вагомий відбиток на динаміку та перспективи розвитку всього національного економічного середовища. Враховуючи значне зниження покупної спроможності національної валюти в умовах незначного зростання середнього рівня оплати праці, помножене на негативні флуктуаційні коливання національної валюти (в межах 05.10.2015 року - 13.09.2016 року: -10,71% (відносно долара США) та -11,46% (відносно Євро)) кризове адміністрування економічних відносин держави повинно зосереджуватись навколо «секторів високої біфуркаційної стабільності»¹. Агропромислова сфера для України є найбільш перспективним сектором економічної активності навколо якого варто будувати основу позитивної економічної динаміки на майбутнє. У зв'язку з цим, особливої актуальної набувають наукові дослідження щодо впровадження екологічно – чистого виробництва, як такого, що створить конкурентоздатний імідж національному агропромислому продукту на внутрішніх та зовнішніх ринках його збуту.

Ступінь наукової розробки теми. Питання типології організаційно – економічних та інституційних важелів впровадження концепції екологічно - чистого виробництва в агропромисловій сфері не набули достатнього ступеню дослідження в науковому середовищі. Разом з тим, окремі аспекти даної проблематики висвітлено у працях таких визначних науковців, як Н.М. Андрєєва, Б.В. Буркинський, Л.В. Жарова, О.І. Котикова, В.В. Оскольський, С.К. Харічков, та інші

¹ Курс валют банків в Україні. *Информационный портал i.ua.* < <http://finance.i.ua/> > (2016, вересень, 20)

науковці.

Мета статті. Мета даної статті полягає у визначенні, обґрунтуванні та типології інструментарію, що активізує результативне впровадження концепції екологічно – чистого виробництва в агропромислову сферу.

Виклад матеріалу. Екстенсивне зменшення посівної площі та процеси «згорання» національного ринку не призвели, попри існуючі прогнози, до стагнації в сфері АПК, яка показала незначний рівень сукупного зростання індексів с/г виробництва (+0,5% у с/г підприємствах та +0,1% у господарствах населення в період з січня по липень 2016 року відносно аналогічного періоду 2015 року)¹. Експортне середовище АПК України також набуває суттєвих трансформаційних змін ініційованих нестабільними торгівельними відносинами з одним з найбільших споживачів вторинної харчово-промислової продукції – Російською Федерацією. Звуження російського ринку національним сегментом АПК було сприйнято диверсифікаційними змінами як в середині галузі, так і за її межами. Тенденційність подібних перетворень без адекватного адміністрування держави має превалююче негативну перспективу з огляду на наростаючу в межах національного АПК тенденцію до іррегулярного вигляду внутрішньої структури (з посиленням динаміки та розриву між активними – Одеська та Тернопільська області, та депресивними регіонами – Закарпатська та Чернівецька області) і у зв'язку зі зміщенням пріоритету з вторинної переробки продукції АПК, що має високу додаткову вартість, на торгівлю первинною продукцією (подібна уніфікація експортної одиниці вкрай негативно впливає на інвестиційній привабливості промислового сегменту АПК). Виробництво алкогольних напоїв (скорочення на -15,7%) та консервованих овочів та фруктів (скорочення на 6,8%) за 7 місяців 2016 року показали найбільш різьчучу від'ємну динаміку і подали потужний сигнал до замороження чи згорання подібного виробництва в Україні².

Системне зниження попиту на вторинну продукцію національного комплексу АПК з точки зору експорту потребує активного пошуку аналогічного чи перспективного ринку для збуту. З точки зору аналогії в Україні перспектив не так багато: північна Африка на чолі з Тунісом за умов вдалої конкуренції зі Францією та Азія на чолі з Тайландом, «глибина» харчового ринку вже вичерпана і тенденцій до його зростання немає (і все це з урахуванням критичного стану перспектив торгівлі з головним імпортером української пшениці Єгипту, який з 7 вересня 2016 року включив Україну до списку країн, яким заборонена торгівля пшеницею на їх ринку)³. Перспективним ринком для України постає ринок Європейського Союзу, але інтервенція на нього далека від схеми з ринками «аналогіями» і потребує значного нарощення сегменту екологічної якості та відповідної стандартизації кінцевої продукції.

Обрання концептуальних засад розбудови моделі впровадження екологічно чистого виробництва в АПК України нерозривно пов'язано з визначенням загального напряму статусу антропогенної активності в межах існуючих біогеоценозів. До існуючих моделей взаємодії варто віднести:

1) **Biologically inert** (з англ. «біологічно інертна») – специфічна модель антропогенної активності відносно екології в межах АПК, що полягає в, превалюючи, пасивній поведінці відносно біотичних процесів в середині природи. Втручання з боку людини допускається виключно як відповідь на запобігання непереможним природним критичним станам. Біологічно інертна модель взаємодії є прообразом взаємодії з первинних часів розвитку людства, що набуває нової

¹ Стан АПК за січень – липень 2016 року. *Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України*. <<http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%207%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2%202016.pdf>> (2016, вересень, 20)

² Стан АПК за січень – липень 2016 року. *Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України*. <<http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%207%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2%202016.pdf>> (2016, вересень, 20)

³ Татьяна Рясная Украина лишилась ключевого покупателя пшеницы. Какие последствия? *Деловой информационно – новостной портал Delo.ua*. <<http://delo.ua/business/ukraina-lishilas-ključevogo-pokupatelja-pshenicu-kakie-posledst-322335/>> (2016, вересень, 22)

технологічної перспективи в межах сучасності за рахунок передових можливостей в створенні штучних екосистем та біологічних парків. Сучасна практика, втім, говорить про позиціонування «інертності», як фактору відокремленості штучної екосистеми від природи, проте, ігнорує фактори практичної інфраструктурної взаємодії;

2) **Ecocentric safety** (з англ. «екоцентрична безпека») – сформована навколо принципу домінуючої ролі збереження резистентності біотичних систем в АПК за рахунок превентивної та відновлювальної антропогенної діяльності. З точки зору даної концепції агресивний антропогенний вплив на екологію повинен бути локалізований та нівельований з боку людини. На сучасному етапі часу подібний інструментарій створює найбільший сконцентрований ефект в межах відновлення депресивних систем;

3) **Economized nature** (з англ. «економізована природа») – найбільш поширена модель взаємодії соціуму та природи, побудована на підґрунті домінування людських інтересів над інтересами довкілля. З принципової точки зору, в сфері АПК, ця модель надає широкі можливості в короткотривалому нарощенні екстенсивно сформованого валового продукту за рахунок суттєвого усунення перспектив розвитку в майбутньому, аж до деградаційних процесів;

4) **Eco resource expansion** (з англ. екологічно-ресурсна експансія) – найбільш руйнівний та агресивний вид господарювання відносно природних ресурсів в сфері АПК, переважно впроваджуваний в межах територій зі слабким чи знівельованим адміністративним впливом з боку держави. В основній масі практикується як модель господарювання іноземних громадян в межах орендованих земельних ділянок при відсутності екологічного контролю з боку держави. Сконцентрована навколо принципів максимізації прибутку за рахунок повної деградації носія біологічної складової, подібна модель завжди призводить до незворотних змін в біотичних системах повністю руйнуючи перспективи до їх відновлення;

5) **Environmentally friendly production** (з англ. «екологічно чисте виробництво») – обрана за перспективну Україною модель взаємодії, котру розбудовано навколо двох «кіл тяжіння»: екологічної безпеки виробництва в сфері АПК та відповідності кінцевого продукту нормам та стандартам відносно біодоступності та біоактивності. Важливо відрізнити модель «Environmentally friendly production» від моделі «Clean production» (з англ. «чиста продукція»), яка базується на головному елементі – кінцевому товарі, та його наближенні до природного/первинного складу та наповнення. Екологічно чисте виробництво будується за принципами самообмеження антропогенної активності за рахунок побудови синтетичних критеріїв оцінки допустимості діяльності в сфері АПК. Самообмеження в межах екологічно чистого виробництва не є абсолютизованим, тому ця модель дозволяє широко використовувати надбання біогеоценології у вигляді, наприклад, побудови агробіоценозів, які дозволяють значно підвищити якість та врожайність сільськогосподарської продукції.

Головний суб'єкт, що адмініструє національний сектор аграрних відносин у векторі окресленої вище моделі прийняв за точки таргетування два основоположних нормативи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1437-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» (далі - «Концепція»)¹ та стратегію розвитку аграрного сектору «3+5. Strategy of prosperous country» (далі – «Стратегія») за авторством Міністерства аграрної політики та продовольства України.² Якщо систематизувати нормотворчість головного регулятора аграрних відносин в Україні, то можна формалізувати наступні висновки за двома напрямками:

1) Існуюча проблематика:

- а) Низька платоспроможність вітчизняних споживачів в сучасних економічних умовах;
- б) Надмірна залежність вітчизняного виробника сільськогосподарської та харчової продукції від зарубіжних експортних ринків;
- в) Незавершені процеси адаптації нормативів та виробництва до Європейських вимог;

¹ Розпорядження про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року 2015 (Кабінет Міністрів України). Урядовий кур'єр, 60.

² Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5. Strategy of prosperous country» (Міністерство аграрної політики та продовольства України). Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. <<http://minagro.gov.ua/system/files/3%20%D0%BF%D0%BB%D1%8E%D1%81%205.pdf>> (2016, вересень, 22)

- г) Спорадичні коливання імпорتنих поставок стратегічних, для АПК, товарів (мінеральних добрив, інсектицидів, тощо);
- г) Негативна динаміка конкурентної привабливості національного продукту сфери АПК в межах іноземних ринків;
- д) Техніко-технологічна стагнація національного сфери АПК;
- е) Висока питома вага невідновлювальних ресурсів в сегменті собівартості національної продукції АПК;
- е) Критично низька резистентність до кліматичних (посуха, ливні, і т.п.) та біотичних (епізоотії, ензоотії, тощо) загроз національного сегменту АПК;
- ж) Згорання національного фінансового ринку і, як результат, унеможливлення доступу виробників в сфері АПК до відновлювального джерела коштів;
- з) Недостатність державної економічної участі в динаміці розвитку національної сфери АПК.

2) Перспективи розвитку:

- а) Динамічний розвиток дрібного фермерства;
- б) Структурована та розгалужена земельна реформа;
- в) Інтенсивне нарощення ринків збуту продукції АПК за межами України;
- г) Органічне виробництво (відмова від синтетичних добрив та домішок);
- г) Нішева переорієнтація АПК (доволі складний та системний процес переходу на нішеві для України продукти АПК (гірчиця, лен, нут і т.п.) з метою адаптації до кризових коливань та відкриття нових меж рентабельності, в тому числі в межах національного ринку;
- д) Поглиблення географічної спеціалізації та кооперації між всіма суб'єктами національного АПК;
- е) Налаштування режиму «харчової безпеки» та адаптації існуючого поля АПК;
- е) Розвиток інструментарію аграрної біржі.

Інструментарій впровадження екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері України є доволі широким та має численну кількість складових, але увагу слід приділити двом комплексним векторам розвитку, котрі зосереджені в межах: організаційно-економічних та інституційних важелів (з огляду на: їх системність та комплексність; високу питому вагу потенційних перетворень від їх адаптації та впровадження; пріоретизацію цих напрямів розвитку з боку держави, виходячи з аспектів викладених в нормативах; тощо). Ґрунтуючи аналіз на принципах типологічного розмежування, організаційно-економічні та інституційні важелі впровадження екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері України розгалужуються наступним чином:

1) Організаційно-економічні важелі:

- а) Стандартаційна оптимізація та інтенсифікація – нарощення масиву організаційно-технічної документації, регламентів та вимог з одночасним усуненням колізій та протиріч в сфері первинної обробки та вторинного виробництва в сфері АПК;
- б) Формування дієвої матеріально гарантованої (за рахунок страхування) системи розрахунку ризиковості в межах харчової та переробної галузей на період адаптації до вимог екологічно чистого виробництва за принципами НАССР - Hazard Analysis and Critical Control Points (з агнл. аналіз загроз та контроль критичних маркерів);
- в) Лібералізація фіскального навантаження в сферах впровадження екологічно чистого виробництва в АПК;
- г) Наповнення теоретичним (конкретні програми, бізнес пропозиції, тощо) та економічним (пряме та опосередковане фінансування) змістом індикативного інструментарію держави на теренах впровадження екологічно чистого виробництва;
- г) Активізація прогнозованої та економічно обґрунтованої державної інтервенції на національні ринки АПК з високою питою вагою впроваджених екологічних новацій (за рахунок державних агентів);
- д) Протидія та згорання програм та тенденцій, що обмежують вільний розвиток ринку АПК. Антимонопольна діяльність – як протидія порушенню вільного руху коштів, необхідних до впровадження екологічних новацій;
- е) Налагодження режиму «максимального сприяння та доступності» в сфері заємних коштів під програми екологізованого розвитку АПК;
- е) Формування національної лізингової (хайрингової, рентної) бази виробничих ресурсів

побудованих за передовими екологічними тенденціями в сфері АПК;

ж) Формування та постійна актуалізація національної племінної та насінневої бази;

з) Презентація та матеріальна підтримка розвитку координованих проектів з глибинної переробки відходів АПК;

и) Компенсаційне матеріальне стимулювання впровадження енергоощадних технологій в АПК;

і) Широкого залучення інструментарію державно-приватного партнерства, як фактору значного зниженням «стартового» навантаження на комерційні структури та додаткового розподілення комерційних ризиків в межах екологічних інновацій в АПК;

2) Інституційні важелі:

а) Формування координаційної агенції з обробки інформації та оперативного корегування в сферах регулювання: Державного агентства земельних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України, Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства рибного господарства України;

б) Запуск кредитної біржі для АПК з обов'язковою коригуючою інтервенцією з боку держави;

в) Створення центру оперативного контролю за станом земель сільськогосподарського призначення та динамікою перетворень в них;

г) Перезапуск аграрної біржі України з вирішенням проблем: експорту товарів через біржовий простір; надмірного адміністративного тиску з боку держави; міжнародник екологічних маркерів для продукції АПК на біржі; міжнародно-правової гарантії угод, укладених на теренах України; завищеної брокерської ставки (до 45% від суми угоди);

г) Ініціація національного аграрного технополісу, як консолідованого осередка апробації і дослідження опосередкованих та інтегрованих з АПК елементів наукового середовища. Первинна ініціація з боку держави передбачає потужну маркетингову, матеріальну та інноваційну індикацію в купі з вирішенням первинних питань матеріального та технічного аспектів запуску проекту;

д) Якісне завершення проектів з владної децентралізації в частині аспектів управління сегментами АПК на регіональному рівні як на стратегічному рівні, так і в оперативному режимі. Передбачена на порядку денному децентралізація влади в Україні, перспективно, повинна створити нові інституційні осередки управління сферою АПК в регіонах, які за рахунок глибинної інтеграції в триваючі процеси в регіоні зможуть більш якісно реагувати на секторальні тенденції. Разом з тим, надмірна децентралізація в сегменті АПК може бути шкідливою на рівні сукупної та зовнішньої тенденції розвитку галузі;

е) Динамічний розвиток та упереджуюча регламентація з боку держави інституту недиверсифікованих інвестиційних фондів в секторі венчурного інвестування у межах тенденцій щодо впровадження екологічно чистого виробництва в АПК. Недиверсифіковані інвестиційні фонди, на відміну від диверсифікованих, надають більшу ширину економічного маневру в аспектах формування портфелю фондів (їх однорідності, перш за все) та аспектах динамізації прибутковості, що є вкрай важливим в умовах економічної кризи та умовах необхідності значних матеріальних інвестицій в екологізаційні процеси;

є) Впровадження прогресивної системи національного екологічного зонінгу з акцентуванням адміністративної регуляторної дії на сферах: перманентного екологічного гомеостазу в сфері АПК (гомеостаз у даному випадку є відносним і виражає не постійність стану біотичних складових у кожен конкретний момент часу, а відповідно нейтральну чи прогресивну динаміку); агропромислової «зеленої» кооперації (поєднання виробничих потужностей різних, за адміністративним розташуванням, підприємств АПК на принципах оптимізації витрат в процесі впровадження екологічно чистого виробництва); тощо;

ж) Інтеграція в національну систему АПК інституту центрів замкненої циклічної повної переробки відходів органічного чи неорганічного походження. Ефективність впровадження та діяльності окресленого інституту в значній мірі залежить від якості державного менеджменту;

з) Адаптація національного інституту аналітики та дослідження (лабораторного) до Європейських стандартів та вимог екологізованої якості продуктів АПК. Стандартизація результуючої складової екологічних досліджень дозволяє в значній мірі оптимізувати відносини з експортування національного продукту АПК та відстоювання інтересів національних експортерів в міжнародних правозахисних інстанціях (наприклад: Центр ресурсоефективного та чистого

виробництва, який створено в рамках проекту UNIDO (Організації індустріального розвитку Організації об'єднаних націй) – на даний момент проект фінансується Швейцарською Конфедерацією та Республікою Австрія);

и) Створення інституту консолідованої інформаційної екологічно орієнтованої платформи за моделлю «The regional knowledge management system on Resource Efficient and Cleaner Production in the EECCA region» (з англ. «Регіональна система менеджменту інноваційної інформації з ефективного та екологічно чистого виробництва в Східноєвропейському та Центральноазійському регіонах»). Подібний інститут відкриває доступ широкого загалу представників комерційного сектору АПК до новітньої інформації з розвитку екологізованих технологій та тенденцій Світового ринку і попиту в його межах на відповідні продукти;

і) Налагодження ефективної роботи інституту екологічного санкціонування, як сфери прикладання адміністративної регламентації відносин в сфері АПК за рахунок: екологічного нормування, екологічного ліцензування, екологічного лімітування, тощо.

Представлена в межах даного дослідження типологія організаційно - економічних та інституційних важелів впровадження концепції екологічно - чистого виробництва в агропромисловій сфері не є сталою та потребує постійного оновлення з огляду на перманентні зміни навколо політичної та еколого – економічної ситуації даного сектору господарювання.

Висновки. Економічна ситуація, що склалась в агропромисловій сфері України потребує запровадження зваженої політики просування національного агропромислового продукту на внутрішньому та зовнішніх ринках його збуту. Аналіз векторів антропогенної активності дозволяє стверджувати, що у якості основоположного базису такої політики має бути впровадження та поширення концепції екологічно – чистого виробництва, що з одного боку переслідує за мету екологічну безпеку виробництва, а з іншого – прагне досягти відповідності кінцевого продукту нормам та стандартам відносно біодоступності та біоактивності. Основним інструментарієм впровадження екологічно – чистого виробництва мають стати організаційно – економічні та інституційні важелі, типологія яких візуалізована на рис. 1.

References

1. *Kurs valiut bankov v Ukraine* [Exchange rates of banks in Ukraine] (2016). Informacionnij portal i.ua. [in Russian].
2. *StanAPKvUkraine za sichen – lipen 2016 roku* [APK condition during January – July 2016 year] (2016) *Official site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. [in Ukrainian].
3. Riasnaya, Tatiana (2016). *Ukraina lishilas kliuchevogo pokupatelja pshenici. Kakie posledstviya?* [Ukraine has lost a key buyer of wheat. What consequences?]. Informacionnij portal Delo.ua. [in Russian].
4. *Rozporiadjennia Pro shvalennia Konceptiji Dergavnoji ciliovoyi programi rozvitky agrarnogo sektory ekonomiki na period do 2020 roku* [Direction On approval of Concept of the State program of development of the agricultural sector for the period of 2020 year] (2015). *Yriadovij kurier* [in Ukrainian].
5. *Strategija rozvitky agrarnogosektoru «3+5. Strategy of prosperous country» 2016* [Strategy of agriculture sector development «3+5. Strategy of prosperous country»]. *Official site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. [in Ukrainian].